

รูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อน
เศรษฐกิจชุมชนอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี*
THE INNOVATIVE MANAGEMENT MODEL FOR LOCAL FISHERIES TO
DRIVE COMMUNITY ECONOMY IN BANDON BAY, SURATTHANI
PROVINCE

ชนัญชิตา ทิพย์ญาณ

Chananchida Tipyan

พงศ์เทพ แก้วเสถียร

Pongtep Keawsatean

วงศ์สิริ เรืองศรี

Wongsiri Rueangsri

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Suratthani Rajabhat University, Thailand

E-mail: pinky_sa@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติชุมชนและพัฒนากลุ่มชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี 2) ศึกษาการจัดการของประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และ 3) ศึกษาแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาข้อมูลจากเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก สทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1) แกนนำชุมชน 2) ประมงพื้นบ้าน และ 3) ประชาชนในชุมชน รวมทั้งหมด 15 คน โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา และสรุปภาพรวม ผลการวิจัยพบว่า 1) ประวัติชุมชน เป็นชุมชนประมงในอ่าวบ้านดอนเป็นศูนย์กลางการค้าขาย เมืองสำคัญคือ เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองไชยา โดยปฏิรูปการปกครอง เรียกว่า “ปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล” และสมัยรัชกาลที่ 6 ได้พระราชทานเมืองนี้ว่า “สุราษฎร์ธานี” คือ “เมืองคนดี” และพัฒนากลุ่มชุมชน โดยชุมชนรอบอ่าวบ้านดอนแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1.1) กลุ่มที่มีเรือและเครื่องมือ 1.2) กลุ่มที่ไม่มีเรือแต่มีเครื่องมือ และ 1.3) กลุ่มที่ไม่มีทั้งเรือและเครื่องมือ ใช้อุปกรณ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น สวิง โป๊ะ ลอบปลา 2) การจัดการประมงพื้นบ้าน ได้แก่ 2.1) ด้านสังคม

* Received 14 June 2022; Revised 30 June 2022; Accepted 30 June 2022

2.2) ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม 2.3) ด้านเศรษฐกิจ 2.4) ด้านความมั่นคงทางอาหาร และ 2.5) ด้านนโยบาย และ 3) รูปแบบการจัดการนวัตกรรมของประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน ได้แก่ 3.1) การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย 3.2) การพัฒนาความรู้ด้านวิจัย 3.3) ด้านการจัดการทรัพยากรร่วม 3.4) การบริหารจัดการทรัพยากรบนฐานระบบนิเวศ 3.5) การใช้ความรู้และนวัตกรรมขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน และ 3.6) ด้านการใช้ข้อมูลติดตามและประเมินสถานการณ์ทรัพยากร

คำสำคัญ: รูปแบบการจัดการ, นวัตกรรม, ประมงพื้นบ้าน, เศรษฐกิจชุมชน, อ่าวบ้านดอน

Abstract

The objective of this research article was to 1) study the history of the community and community development along the Bandon Bay coast, 2) study the management of local fisheries in Bandon Bay, and 3) study the innovative management model of indigenous fisheries to drive the community economy in Bandon Bay, Surat Thani Province. The study was qualitative research by document data analysis, in-depth interview, and focus group. Key informants were divided into 1) community leaders, 2) local fisheries, and 3) community of 15 persons, by selecting a specific sample, content analysis, and summarizing the overview. The research found that: 1) history of the community was a fishing community in Ao Bandon as a trading center. the important city is Nakhon Si Thammarat city and Chaiya city by reforming the government called "thesapiban county government" and during the reign of King Rama VI gave this city "Surat Thani" is a "city of good people" and community development. The communities around Ban Don Bay were divided into 3 groups: 1.1) group with boats and tools, 1.2) group without a boat but with tools, and 1.3) group without boats and tools. Use equipment made from local wisdom such as swing, pontoon, and fish poaching, 2) Local fisheries management: such as 2.1) social aspect, 2.2) resource and environment aspect, 2.3) economic aspect, 2.4) food security aspect, and 2.5) policy aspect. And 3) innovative management model of indigenous fisheries to drive the community economy in Bandon Bay, namely 3.1) grouping and networking, 3.2) research knowledge development, 3.3) shared resource management, 3.4) ecosystem-based resource management, and 3.5) using knowledge and innovation drives the community economy; and 3.6) the use of data to monitor and assess the situation of resources.

Keywords: Management Model, Innovation, Local Fisheries, Community Economy, Bandon Bay

บทนำ

อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญด้านการประมงทะเล แหล่งความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชายฝั่ง และแหล่งที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ซึ่งลักษณะทางภูมิศาสตร์ของอ่าวบ้านดอนเป็นอ่าวขนาดใหญ่มีความยาวตลอดแนวชายฝั่งประมาณ 120 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 6 อำเภอ ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ อำเภอไชยา อำเภอกาญจนดิษฐ์ อำเภอพุนพิน อำเภอเมือง อำเภอเกาะพะลวย และอำเภอเกาะเต่า และลักษณะบริบทของอ่าวบ้านดอนเป็นที่ราบลุ่มเป็นท้องกระทะ มีรับน้ำจากแม่น้ำลำคลองน้อยใหญ่ถึง 11 สาย เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จากตะกอนปากแม่น้ำต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่อ่าวบ้านดอน โดยเฉพาะแม่น้ำตาปี - แม่น้ำพุมดวง (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2561) ทำให้อ่าวบ้านดอนจึงเป็นศูนย์รวมของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและสภาพบริบทที่รวมความหลากหลายในระบบนิเวศทางทะเล เช่น ป่าชายเลน หาดทรายเลน ปะการัง สัตว์น้ำนานาชนิด และทั้งยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำ ตลอดจนเป็นที่อนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนที่เติบโตสู่ท้องทะเลต่อไป นอกจากนี้ อ่าวบ้านดอนยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทะเลหายากหลายชนิด ได้แก่ พะยูน โลมา เต่าทะเล เมื่อถึงฤดูหนาวอ่าวบ้านดอนยังเป็นที่หลบภัยหนาวของนกหลายชนิดเช่นกัน ได้แก่ นกเป็ดน้ำ นกกระเต็นน้อยธรรมดาและนกน้ำชนิดต่าง ๆ (มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, 2550) ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวบ้านดอนจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อความหลากหลายทางชีวภาพและคุณภาพชีวิตของพี่น้องประมงพื้นบ้านที่อยู่รอบอ่าวบ้านดอน ในการทำประมงชายฝั่ง หรือประมงพื้นบ้าน เป็นลักษณะของการทำประมงเพื่อยังชีพ โดยทั่วไปใช้เรือขนาดเล็ก ซึ่งเครื่องมือประมงที่ใช้ เช่น อวน แห เบ็ด ประมง พื้นบ้านเป็นการทำประมงเพื่อยังชีพ หาอาหาร สร้างรายได้ และก่อให้เกิดการสร้างงานในท้องถิ่น ซึ่งปริมาณการจับสัตว์น้ำจากการทำประมงพื้นบ้านคิดเป็นร้อยละ 10 จากปริมาณผลผลิตสัตว์น้ำจากการประมงทะเลทั้งหมด (สำนักบัญชีประชาชาติสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม, 2565)

ปัจจุบันการใช้ประโยชน์โดยการทำการประมงจับสัตว์น้ำพื้นที่อ่าวบ้านดอนมีอยู่ด้วยกันหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มประมงพื้นบ้านที่ทำการจับสัตว์น้ำในเขต 3 ไมล์ทะเลจากชายฝั่ง กลุ่มประมงพาณิชย์ประเภทเรือเป็นเรือขนาดใหญ่มากกว่า 10 ตันครอสส์ และกลุ่มผู้ประกอบการเพาะสัตว์น้ำต้องทำในเขตที่ได้รับอนุญาตเท่านั้น (กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2558) แต่ละกลุ่มก็ใช้เครื่องมือและวิธีการจับสัตว์น้ำที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ชนิดของเครื่องมือและเขตการจับสัตว์น้ำ การใช้ประโยชน์จากความสมบูรณ์ของ

ทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ของอ่าวบ้านดอน โดยกลุ่มผู้ใช้ที่มีหลากหลายกลุ่มทำให้เกิดการแย่งชิงการใช้ทรัพยากรและบางกลุ่มก็ไม่เคารพกฎหมาย ส่งผลกระทบให้เกินกำลังที่อ่าวบ้านดอนจะผลิตสัตว์น้ำได้ทันกับการทำการประมงจับสัตว์น้ำ ทำให้อ่าวบ้านดอนตกอยู่ในสถานะเสื่อมโทรม และปริมาณของสัตว์น้ำมีจำนวนลดน้อยลงจนบางเวลาประมงพื้นบ้านไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้ (มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, 2550) เนื่องจากอ่าวบ้านดอนมีทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ทำให้คนหลายกลุ่มเข้าแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่มากขึ้นเรื่อย ๆ จนระบบนิเวศไม่สามารถผลิตทรัพยากรให้เพียงพอต่อความต้องการของคนได้ ทำให้เกิดการพัฒนาเครื่องมือความขัดแย้งในเรื่องความเหลื่อมล้ำของเครื่องมือในการประกอบอาชีพระหว่างประมงพาณิชย์และประมงชายฝั่ง และขณะเดียวกันชุมชนได้ถูกเบียดขับจากกลุ่มทุน ทั้งทางทะเล และบนผืนดิน ส่งผลต่อการประกอบอาชีพของประมงพื้นบ้านรอบอ่าวบ้านดอน ทั้งปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม และอาจส่งผลถึงปัญหาความมั่นคงทางอาหารระดับพื้นที่ในอนาคต (สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.), 2565)

จากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่อ่าวบ้านดอนทำให้เกิดเป็นปัญหาต่อการจัดการทรัพยากรเป็นอย่างมาก ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตการประกอบอาชีพของชุมชนชายฝั่งโดยตรง ทั้งนี้การตกตวงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมากเกินไปจนทรัพยากรลดลงอย่างรวดเร็ว จนนำไปสู่ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร การบุกรุกผู้มีอิทธิพลเข้ามายึดครองพื้นที่โดยไม่ได้อนุญาต รวมถึงขัดขวางการรื้อถอนของเจ้าหน้าที่ และเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้มียุทธประโยชน์ในพื้นที่อ่าวบ้านดอน จะเห็นได้ว่า ทรัพยากรจึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อประมงพื้นบ้าน ชุมชน และผู้บริโภคเป็นอย่างมาก กล่าวคือ การนำมาใช้ในการบริโภค และแปรรูปในการประกอบอาหาร ดังนั้นควรมีการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่งที่เชื่อมโยงเข้ากับความมั่นคงด้านอาหารและความมั่นคงด้านอาชีพของชุมชนชายฝั่ง รวมทั้งสร้างความตระหนัก การป้องกัน และการตั้งรับปรับตัวจากภัยธรรมชาติ การปรับเปลี่ยนกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่งที่สะท้อนถึงความเป็นประชาธิปไตยในลักษณะที่เป็นข้อตกลงร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร (ชนัญชิตา ทิพย์ญาณ, 2560) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะไปตามทรัพยากรแต่ละประเภท รวมถึงสิทธิชุมชนยังก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน การตรวจสอบ ถ่วงดุล การเปลี่ยนแปลงและการเจรจาต่อรองอย่างต่อเนื่องระหว่างสมาชิกชุมชน และระหว่างชุมชนกับอำนาจภายนอก ตลอดจนต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน โดยการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอ่าวบ้านดอน เพื่อให้ทรัพยากรที่มีอยู่ท้องถิ่นเกิดความยั่งยืน (กรกฎ ทองชะโชค, 2565) ซึ่งในการออกแบบนวัตกรรมจัดการทรัพยากรโดยชุมชนประมงพื้นบ้าน เป็นการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญามาช่วยในการฟื้นฟูทรัพยากร ปลุกจิตสำนึกในการดูแลทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน จากการดูแลทรัพยากรส่งผลให้เกิดการดูแลรักษาแนวเขตเฝ้าระวังเครื่องมือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ช่วยกันรักษาทะเลหน้าบ้านให้มีความสมบูรณ์ ทั้งนี้การสร้างนวัตกรรมในประมงพื้นบ้านแบบยั่งยืน สามารถสร้าง

มูลค่าให้ชุมชนที่เป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศได้มากกว่า 10% ของมูลค่าประมงทะเลไปพร้อม ๆ กับรักษาทรัพยากรทะเลและชายฝั่งให้อยู่ไปนานๆ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนความรู้ต่าง ๆ (วิภาวดี เอมสูงเนิน, 2565) จากประเด็นสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อการจัดการประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอน และเพื่อให้ทรัพยากรมีอยู่อย่างยั่งยืน รวมถึงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้เป็นชุมชนทรัพยากรความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทยต่อไป และนำไปสู่แนวทางการยกระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการประมงบนฐานธรรมาภิบาล อ่าวบ้านดอนให้เกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติชุมชนและพัฒนากลุ่มชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เพื่อศึกษาการจัดการของประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
3. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก สันทนากลุ่ม สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และการถอดบทเรียน ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนของการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ด้านขอบเขตการวิจัย

1.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ 1) แกนนำชุมชน 2) ประมงพื้นบ้าน และ 3) ประชาชนในชุมชน จำนวนกลุ่มละ 5 คน เลือกกลุ่มตัวอย่างศึกษาแบบเจาะจงรวมทั้งหมด 15 คน เกณฑ์สำหรับการคัดเลือก คือ 1) เป็นผู้มีบทบาทและเกี่ยวข้องกับการทำประมงชายฝั่งในชุมชน ไม่น้อย 5 ปี และ 2) ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์เกี่ยวกับการทำประมงชายฝั่ง มากกว่า 10 ปี

1.2 ด้านเนื้อหา ได้แก่ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติชุมชนและพัฒนากลุ่มชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี การจัดการทรัพยากรประมงพื้นบ้าน รูปแบบนวัตกรรมการประมงพื้นบ้าน และเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

1.3 พื้นที่ศึกษา ครอบคลุมพื้นที่ 6 อำเภอ ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ อำเภอไชยา อำเภอกาญจนดิษฐ์ อำเภอพุนพิน อำเภอเมือง อำเภอเกาะพะลวย และอำเภอดอนสัก

2. ด้านเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง โดยให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการ ด้านการทำประมง ด้านภาษา และด้านวิจัย จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหา แล้วนำไปหาค่าความเที่ยงตรงโดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง IOC ได้เท่ากับ 0.67 - 1.00 (บุญชม ศรีสะอาด, 2556) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.85 มีความสอดคล้องถือว่าผ่านเกณฑ์ (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2546) จากนั้นจัดทำแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ แบ่งเป็น 3 ตอน คือ 1) ข้อมูลพื้นฐาน 2) ประวัติชุมชนและพัฒนารวมชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน 3) การจัดการของประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอน และนำบทสนทนาที่ได้มาวิเคราะห์รูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน

3) ด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล เก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 ข้อมูลพื้นฐาน ระยะที่ 2 ประวัติชุมชนและพัฒนารวมชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน และการจัดการของประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอน ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง และระยะที่ 3 รูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน ใช้การสนทนากลุ่มจากผู้เชี่ยวชาญด้านการทำประมงที่มีประสบการณ์มากกว่า 10 ปี จำนวน 10 ท่าน

4) ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ข้อมูลเอกสาร (Content Analysis) และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา โดยใช้เทคนิคสามเสา (ด้านข้อมูล ด้านผู้วิจัย ด้านทฤษฎี) ในการตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่าข้อมูลนั้นอึดอัด ถูกต้อง เพียงพอ และความเชื่อถือได้ของข้อมูลว่าจะสามารถตอบปัญหาของการศึกษาได้อย่างครบถ้วน

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาประวัติชุมชนและพัฒนารวมชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า

1. ประวัติชุมชนคือ ชุมชนประมงในอ่าวบ้านดอนเป็นชุมชนดั้งเดิม จากอิทธิพลของเมืองท่าในอดีตส่งผลให้จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นศูนย์กลางการค้าขายมาถึงปัจจุบัน เมืองสำคัญ ๆ คือ เมืองโบราณมีศูนย์กลางที่ราบลุ่มคลองไชยา เป็นสังคมที่ผูกมัดกับธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพและการทำมาหากิน เช่น การตั้งบ้านเรือนริมน้ำ ริมคลอง หรือชายฝั่งทะเล เป็นต้น เมื่ออาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลงตรงกับสมัยที่กรุงสุโขทัยกำลังเจริญรุ่งเรืองและได้ขยายอำนาจลงมาทางใต้ตลอดไปถึงแหลมมลายู เป็นเมืองสำคัญทางใต้คือ เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองไชยา ซึ่งเป็นเมืองท่าการค้าและเศรษฐกิจที่สำคัญในอ่าวบ้านดอนต่อมาในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยรัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองท่าทอง จากริมคลองท่าเพชร มาตั้งที่บ้านดอน และได้พระราชทาน นามใหม่ให้ว่า “เมืองกาญจนดิษฐ์” ต่อมา

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทางการค้าออกข้อบังคับลักษณะการปกครองหัวเมืองโดยปฏิรูปการปกครองให้ท้องที่หลายอำเภอรวมกัน มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้บังคับบัญชาและรวมหลายหัวเมืองเป็นมณฑล เรียกว่า “ปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล” โปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองไชยา เมืองกาญจนดิษฐ์ เมืองหลังสวน และเมืองชุมพร เป็น “มณฑลชุมพร” และในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ย้ายศาลาว่าการมณฑลจากชุมพร มาตั้งที่บ้านดอนบริเวณเดียวกับศาลากลางเมืองไชยา ตั้งเป็น “อำเภอพุมเรียง” และพระราชทานเมืองนี้ว่า “สุราษฎร์ธานี” คือ “เมืองคนดี” เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ.2458 และได้พระราชทานชื่อแม่น้ำว่า “แม่น้ำตาปี”

2. พัฒนาการชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอนคือ ชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอนเป็นระบบสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอ่าวบ้านดอนเป็นชุมชนชายฝั่งที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ เป็นสังคมที่เกื้อกูลกันทางทรัพยากรในการดำรงชีพ ความเป็นเครือญาติมีอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรม มีระบบเครือญาติจากการผูกมิตรระหว่างกันระหว่างเพื่อน ที่เรียกว่า “เกลอ” ก็มีอิทธิพลต่อทางสังคมของคนในอ่าวบ้านดอน โดยชุมชนรอบอ่าวบ้านดอนแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือและเครื่องมือในการทำประมง กลุ่มที่สอง เป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีเรือแต่มีเครื่องมือในการทำประมง และกลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีทั้งเรือและเครื่องมือทำการประมง แต่อาศัยการหากินโดยการจับสัตว์น้ำตามชายฝั่ง ซึ่งใช้อุปกรณ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น สวิง โป๊ะ ลอบปลา เมื่อได้ปลามากก็นำไปแลกกับสิ่งของอย่างอื่นเพื่อการยังชีพ เช่น ข้าวสาร ผัก ผลไม้ โดยพื้นเพหรือวัฒนธรรมกลุ่มคนในจังหวัดสุราษฎร์ธานี แบ่งตามภูมิลำเนาที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรก คือ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่บริเวณต้นน้ำ เรียกว่า “ชาวเหนือ” อาศัยของป่าและผลไม้แลกกับกลุ่มที่อาศัยปากน้ำ เรียกว่า “ชาวหาด” จะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณปากแม่น้ำ อาศัยอาชีพประมงและค้าขายเป็นหลัก และกลุ่มที่อาศัยที่ราบลุ่มคือ “ชาวนา” เป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่มีอาชีพทำนาข้าว และน้ำตาลโตนด

ดังผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ที่ว่า “บ้านดอนเป็นศูนย์กลางชุมชนเมืองที่เกิดขึ้นด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์รอบอ่าวบ้านดอน เป็นศูนย์กลางการค้าขายนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยพัฒนามาพร้อม ๆ กับชุมชนโบราณอีกหลายแห่งที่อยู่บริเวณรอบอ่าวบ้านดอน เช่น เมืองไชยา เมืองท่าทอง และชุมชนที่อยู่ต้นน้ำ คือ เมืองเวียงสระ และเมืองท่าขนอน เมืองบ้านดอนผ่านรูปแบบการปกครองมาหลายยุคหลายสมัย จนที่สุดจึงเป็นที่ตั้งของตัวจังหวัดคืออำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี เมื่อปี พ.ศ.2481” (ผู้นำชุมชน, 2563)

และ “ชุมชนรอบอ่าวบ้านดอนมีการดำรงชีพอยู่กับทะเลทำมาหากินและประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นหลัก โดยใช้เรือแจวและอุปกรณ์ที่ใช้ในการจับสัตว์เป็นเครื่องมือที่ประดิษฐ์เองจากภูมิปัญญา เช่น สวิง โป๊ะ ลอบปลา เมื่อได้ปลาก็จะนำไปแลกกับสิ่งของอย่างอื่นเพื่อการยังชีพ และเหลือก็ขาย” (ประมงพื้นบ้าน, 2563)

ผลการศึกษการจัดการของประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พบว่า ชุมชนได้มีการอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง เพื่อรักษาฐานทรัพยากรที่มีผลประโยชน์ในอนาคต และให้ชุมชนมีทรัพยากรที่สมดุลและสมบูรณ์ในอ่าวบ้านดอนอย่างยั่งยืน สามารถจัดการประมงพื้นบ้าน ดังนี้

1. ด้านสังคมคือ มีการดำรงชีพแบบพึ่งเศรษฐกิจครัวเรือนมากกว่าเศรษฐกิจตลาด ใช้แรงงานในครัวเรือนทั้งหมดในการผลิต ชุมชนจัดการแบบพึ่งตนเองจึงมีความเกื้อกันระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติสูงมาก ทุกคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้ด้วยสำนึกและเงื่อนไขที่มีต่อธรรมชาติเพื่อให้ทรัพยากรสามารถใช้ได้ไปถึงรุ่นลูกหลาน ทั้งนี้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มประมงท้องถิ่น กลุ่มองค์กรชุมชนชายฝั่ง และเครือข่ายประมงพื้นบ้านเพื่อมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน รวมถึงการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง กรมประมง หน่วยงานวิชาการ เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และภาคธุรกิจเอกชน เช่น ซีพีปตท. หาดทิพย์ โดยมีการจัดกิจกรรมในชุมชน ได้แก่ บ้านปลา ธนาคารปูม้า และทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

2. ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมคือ ชุมชนเคารพกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและสังคม เช่น ไม่จับสัตว์น้ำตัวเล็ก ไม่ทำประมงในฤดูวางไข่ และเคารพการทำมาหากินของกันและกัน ไม่ลักขโมยหรือทำลายเครื่องมือของคนอื่น ซึ่งเป็นสังคมที่เกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันทั้งทรัพยากรธรรมชาติและผู้คน รวมทั้งมีการจัดการและควบคุมทรัพยากรทางทะเล โดยกระจายสิทธิการทำประมงพื้นบ้านในพื้นที่ที่กำหนด เรียกว่า “สิทธิหน้าบ้าน” หรือ “สิทธิชุมชน” ในกลุ่มประมงพื้นบ้าน ตลอดจนสภาพความสัมพันธ์ในทรัพยากรประเภทต่าง ๆ ทำให้ครัวเรือนของชาวประมงสามารถการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีพ เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก และปรับตัวเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพ โดยอาศัยกลไกสถาบันต่าง ๆ ที่เข้ามาในชุมชน เพื่อสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชน

3. ด้านเศรษฐกิจคือ ชุมชนมีการรวมกลุ่มทางด้านเศรษฐกิจ ในระดับครัวเรือนและชุมชนประมงพื้นบ้าน ผู้หญิงมีส่วนสำคัญในการเพิ่มผลผลิตด้านการประมงที่สามารถสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนได้ ผู้หญิงมีบทบาทร่วมในการบริหารจัดการครัวเรือนในภาวะวิกฤตของครัวเรือน เช่น การแปรรูปอาหาร การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทะเลในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ปลาแห้ง ปลาเค็ม และทำกะปิ และกลุ่มการท่องเที่ยวที่ร่วมกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชน โดยอยู่บนฐานทรัพยากรที่มีในชุมชน และมีการจัดการที่มีส่วนร่วมในการดูแลอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน และได้พัฒนาเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบวิถีท้องถิ่น

4. ด้านความมั่นคงทางอาหารคือ ครัวเรือนของชาวประมงในอ่าวบ้านดอน พอที่มีทางเลือกในการปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพ และสามารถอยู่ได้ในชุมชนโดยไม่ลำบาก

จนเกินไป และมีการรวมกลุ่มของชุมชนชาวประมงเล็ก ๆ ที่จับสัตว์น้ำแบบเหมาะสม เพื่ออนุรักษ์ให้มีสัตว์ทะเลให้จับมาเป็นอาหารได้นาน ๆ

5. ด้านนโยบายคือ การจัดการที่เกิดมาจากนโยบายของรัฐในการจัดการโดยผ่านเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติการในพื้นที่ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการทำงานในเรื่องการบริหารจัดการด้านประมงและทรัพยากรชายฝั่ง ต้องอาศัยกำลังเจ้าหน้าที่จำนวนมากพอกับอำนาจความรับผิดชอบตามภารกิจ สามารถแบ่งระดับมาตรการเป็น 3 ระดับ คือ 1) มาตรการในภาพรวมของระดับนโยบาย กลไกการบริหาร 2) มาตรการเฉพาะพื้นที่ และ 3) มาตรการเฉพาะปูม้า

ดังผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ที่ว่า “ในส่วนของความร่วมมือในการดูแลทรัพยากรนั้น มีการทำงานระหว่างภาคประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ เราช่วยกันอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากร และสนับสนุนการทำงานเป็นอย่างดี” (ประชาชน, 2563)

“แต่ปู่ย่าตายายเราทำเลมา ทะเลเหมือนมรดกหรือสมบัติที่สืบทอดกันมา คนทำเลจึงไม่คิดสร้างสวนหรือซื้อที่ดิน เพราะวิถีชีวิตเราไม่เหมาะ เราถูกสอน ถูกสร้าง ถูกฝึกให้ทำประมง เรียนรู้กันมาจากการออกเลไปกับพ่อกับแม่ แต่พอมาตอนหลังมีการจัดสรรทะเลให้มีเจ้าของ ชาวประมงดั้งเดิมเลยลำบาก การเพาะเลี้ยงก็ใช้ทุนสูง สู้ไม่ไหว ออกทะเลเราใช้น้ำมัน แรงงานในครอบครัว เครื่องมือตามฤดูกาลของสัตว์น้ำ พออยู่พอกินได้...เราอยู่กับวิถีแบบนี้ พอรัฐมาจัดการให้ทะเลมีเจ้าของเลยลำบาก ชาวประมงใช้พื้นที่ทะเลไม่ได้ ทะเลไม่ควรมีเจ้าของ หากินร่วมกัน เคารพธรรมชาติ เคารพกติกา ก้อยู่กันได้ไม่เดือดร้อน” (ผู้นำชุมชน, 2563)

และ “ชาวประมงพื้นบ้านมีทะเลธรรมชาติเป็นเหมือนมรดก ชาติเงินก็ออกทะเลหาจับสัตว์น้ำขาย...เลพอเฒ่า สมบัติสาธารณะ ไม่มีกับข้าวก็ออกทะเลไปหาจับสัตว์น้ำ เดียวก็ได้มาทำกิน คนทะเลไม่เคยอด.. ทะเลพอเฒ่า หม้อข้าวก็ทะเล” (ประมงพื้นบ้าน, 2563)

ผลการศึกษารูปแบบการจัดการนวัตกรรมประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า จากการสนทนากลุ่มสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. ด้านการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย เป็นการสานต่อองค์กรที่มีอยู่เดิมของชุมชน แต่เป็นองค์กรเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ เมื่อวิกฤตอ่าวบ้านดอนเริ่มเกิดขึ้นทำให้เกิดความร่วมมือกันของเครือข่ายเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับภาคีภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งการรวมกลุ่มนี้จะช่วยสร้างความมั่นคงทั้งทางทรัพยากร อาชีพ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาให้เกิดความยั่งยืน เช่น ธนาครปูม้า กลุ่มแปรรูปผลิตจากสัตว์น้ำ

2. ด้านการพัฒนาความรู้ของชุมชนประมงในด้านการวิจัย เป็นการนำไปสู่การสร้างทางเลือกทางอาชีพ และเสริมสร้างความรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอาชีพ และเป็นการจัดการทรัพยากรประมงที่กินได้ รวมถึงการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและประเทศ

3. ด้านการจัดการทรัพยากรร่วม เป็นความร่วมมือกันในการทำงานระหว่างภาคประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ โดยภาคประชาชนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้หญิง

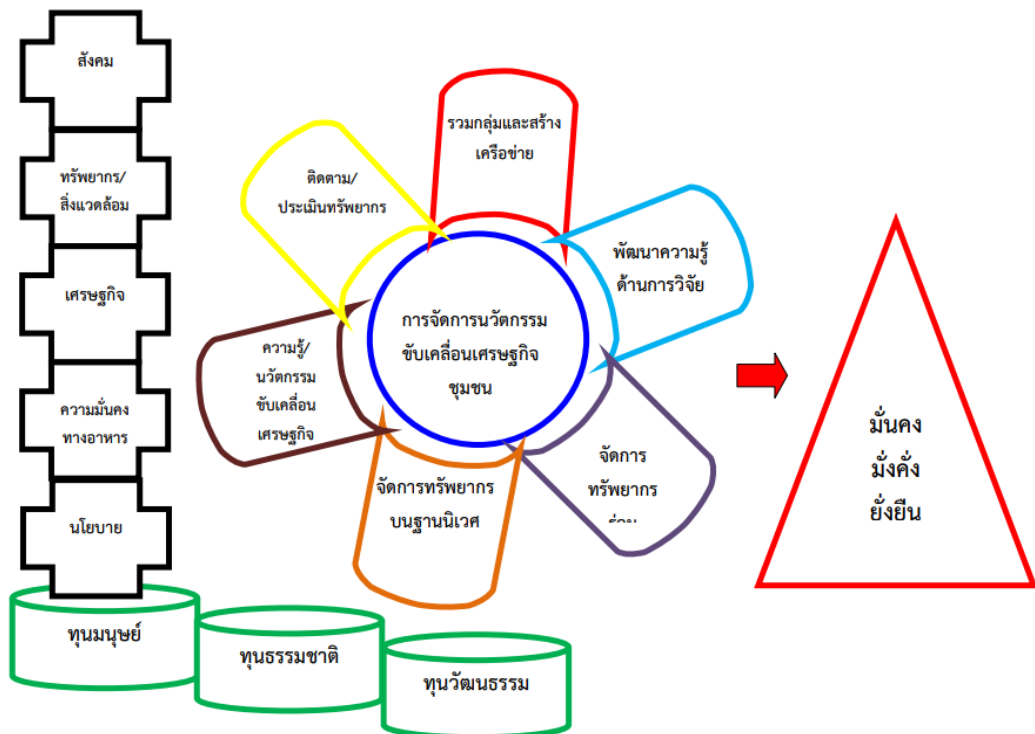
ทั้งในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร และการร่วมตัดสินใจในการทำงานของชุมชน เป็นส่วนที่สามารถสนับสนุนการทำงานได้เป็นอย่างดีความพยายาม ของกลุ่มผู้หญิงในการสร้างสวัสดิการฐานชุมชนขึ้นมาเพื่อสร้างหลักประกันในการดำรงชีพตนเอง เช่น การสร้างกองทุนปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมง การทำธนาคารปูม้า และการสร้างกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยว มีการทำงานลักษณะเครือข่ายที่เรียกว่า “เครือข่ายอ่าวบ้านดอน”

4. ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรประมงบนฐานระบบนิเวศ เป็นการบูรณาการองค์ความรู้ ด้านระบบนิเวศเข้ากับการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อรักษาความสมดุล ของระบบนิเวศ และตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของผู้ใช้ประโยชน์จากทะเลและทรัพยากรชายฝั่ง โดยต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของระบบนิเวศว่ามีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน หากทำให้ระบบนิเวศขาดความสมดุลก็จะทำให้ ระเบียบวิถีชีวิตของผู้คนที่พึ่งพาระบบนิเวศต้องสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจ และที่สุดนำไปสู่ปัญหาสังคมได้ ด้วยเหตุนี้ การจัดการเชิงระบบนิเวศจึงรวมมิติการจัดการที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ การสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

5. ด้านการใช้ความรู้และนวัตกรรมเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน โดยทรัพยากรทางทะเลมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ปลา ปูม้า หอยแครง เนื่องจากเป็นสินค้าที่มีความต้องการสูงทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนั้น ควรศึกษาวิจัยและพัฒนาร่วมกับชุมชนประมง และองค์กรท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ เพื่อพัฒนารูปแบบการฟื้นฟูตามธรรมชาติ โดยใช้ความรู้ร่วมระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่บูรณาการเข้ากับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิต และการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชน

6. ด้านการใช้ข้อมูลเพื่อติดตามและประเมินสถานการณ์ทรัพยากรทางทะเล การนำเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีในการติดตามและประเมินสถานการณ์ทางทะเลได้ ช่วยให้ทราบศักยภาพทางทะเลว่าควรฟื้นฟู และดูแลอย่างไร

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องพัฒนาระบบติดตามความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรทางทะเล และกำหนดมาตรการเฉพาะสำหรับพื้นที่ที่เป็นแหล่งที่สำคัญของประเทศ และแนวทางภาพรวมของการจัดการประมง ผู้วิจัยสรุปรูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบการจัดการนวัตกรรมประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน
 อ่าวบ้านดอน

จากภาพที่ 1 สรุปได้ว่า รูปแบบการจัดการนวัตกรรมประมงพื้นบ้านนำไปสู่การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนประมงพื้นบ้าน เป็นการใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญามาช่วยในการฟื้นฟูทรัพยากร ปกป้องจิตสำนึกในการดูแลทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน จากการดูแลทรัพยากรส่งผลให้เกิดการดูแลรักษาแนวเขตเฝ้าระวังเครื่องมือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างนวัตกรรมในประมงพื้นบ้านแบบยั่งยืน สามารถสร้างมูลค่าให้ชุมชนที่เป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศ โดยอาศัยฐานจากทรัพยากรทุนมนุษย์ (คน และภูมิปัญญา) ทุนธรรมชาติ (ทรัพยากรทางทะเล) ทุนสังคมวัฒนธรรม (การสร้างเครือข่าย) ซึ่งทุนเหล่านี้ชาวประมงพื้นบ้านใช้ในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพเพื่อให้ตนเองและครัวเรือนอยู่รอด และมีกลวิธีในการประสานความร่วมมือผ่านโครงสร้างกลไกของรัฐ องค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน ในการสนับสนุนให้เกิดการดำรงชีพเพื่อไปสู่ความยั่งยืน การดำรงชีพของประมงพื้นบ้านที่มีความหลากหลาย และซับซ้อนมากขึ้น ชาวประมงพื้นบ้านมีความสามารถในการปรับตัวในการดำรงชีพ โดยสามารถใช้ทรัพยากรทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

ให้เกิดประโยชน์ มีการสร้างสรรค์กิจกรรมที่หลากหลายที่มีความจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัว ความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต โดยไม่ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติเดิม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายความมั่นคงในชีวิตคือ การลดความยากจน ความอยู่ดีมีสุข การปรับวิถีการดำรงชีพ การลดความเปราะบางและความยืดหยุ่น และการพัฒนาฐานทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน

อภิปรายผล

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและพัฒนารวมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี สรุปได้ว่า ด้านประวัติศาสตร์ชุมชนคือ ชุมชนประมงในอ่าวบ้านดอนเป็นชุมชนดั้งเดิมจากอิทธิพลของเมืองท่าในอดีตส่งผลให้จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นศูนย์กลางการค้าขายมาถึงปัจจุบัน เมืองสำคัญ ๆ ในอดีตคือ เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองไชยา ต่อมาได้มีการขยายขยายเมืองและมีความเจริญด้านเศรษฐกิจที่เป็นเมืองท่าในการขนส่งและค้าขาย จึงได้พระราชทานให้เป็น “เมืองกาญจนดิษฐ์” และ “อำเภอพุมเรียง” จนกระทั่งได้รวมหลายหัวเมืองต่าง ๆ เป็นมณฑล และพระราชทานเมืองนี้ว่า “สุราษฎร์ธานี” คือ “เมืองคนดี” เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ.2458 และด้าน พัฒนาการชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน กล่าวคือ ชุมชนอ่าวบ้านดอนเป็นชุมชนชายฝั่งที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ เป็นสังคมที่เกื้อกูลกันทางทรัพยากรในการดำรงชีพ มีระบบเครือข่ายจากการผูกมิตร โดยชุมชนรอบอ่าวบ้านดอนแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือและเครื่องมือในการทำประมง กลุ่มที่สอง เป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีเรือแต่มีเครื่องมือในการทำประมง และกลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีทั้งเรือและเครื่องมือทำการประมง แต่อาศัยการหากินโดยการจับสัตว์น้ำตามชายฝั่ง ซึ่งใช้อุปกรณ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น สวิง โป๊ะ ลอบปลา เมื่อได้ปลามากก็นำไปแลกกับสิ่งของอย่างอื่นเพื่อการยังชีพ ดังที่ เพ็ญภา สวนทอง ได้กล่าวถึงอ่าวบ้านดอนมีการเปลี่ยนแปลง 3 ยุค คือ ยุคเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองก่อน พ.ศ. 2504 เน้นอาศัยทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพมาสู่การสัมปทานป่าและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายทะเล พ.ศ. 2504 - 2545 มีการให้สัมปทานป่าชายเลนเพื่อสร้างรายได้ของรัฐ และการจัดสรรพื้นที่ทะเลให้เกษตรกรเลี้ยงหอยตะเภา (หอยนางรม) เพื่อแก้ปัญหาความยากจน จนถึง พ.ศ. 2532 รวมพื้นที่อนุญาต 40,656 ไร่ ครอบคลุมในพื้นที่อำเภอไชยา ท่าฉาง กาญจนดิษฐ์ และดอนสัก ต่อมารัฐส่งเสริมการส่งออกอาหารทะเล ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) เกิดนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน โครงการ Sea Food Bank พ.ศ. 2547 นำไปสู่การบุกรุกยึดครอบครองพื้นที่ทะเลนอกเขตอนุญาตกว่า 200,000 ไร่ เพื่อเลี้ยงหอยแครง เนื่องจากให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูง พื้นที่ส่วนรวมทางธรรมชาติ (The

Commons) ถูกแย่งยึดเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล (private land) ทะเลมีเจ้าของ ปิดกั้นสิทธิการทำประมงพื้นบ้าน ฐานของเศรษฐกิจชุมชนถูกแย่งยึด ประมงพื้นบ้านไร้ที่ทำประมง เกิดวิกฤตอ่าวบ้านดอน นำไปสู่ความขัดแย้งของคน 3 กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่ ผู้เสียสิทธิการดำรงชีวิตหรือการอยู่รอดในทรัพยากรอ่าวบ้านดอน (existence rights of the poor) ผู้มีอิทธิพลและพลังอำนาจแย่งยึดทรัพยากรเพื่อสะสมความมั่งคั่ง และผู้ควบคุม/จัดการทรัพยากรหรือบังคับใช้กฎหมาย การจัดการทรัพยากรในกระแสหลักโดยอำนาจรัฐและกฎหมาย อาจไม่นำไปสู่ความเป็นธรรมและยั่งยืนของชุมชนในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทะเลสาธารณะ (non-property or open access) ชุมชนประมงจึงต้องเป็นคนจัดการทรัพยากร (Self-governance) มีกฎกติกาและธรรมเนียมอ่าวที่มีดุลยภาพในการใช้ทะเลร่วมกัน (เพ็ญญา สวนทอง, 2562)

จากการศึกษาการจัดการของประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีการจัดการได้แก่ 1) ด้านสังคม ชุมชนมีการดำรงชีพแบบพึ่งเศรษฐกิจครัวเรือน โดยใช้แรงงานในครัวเรือนทั้งหมดในการผลิต และมีการรวมตัวเป็นกลุ่มประมงท้องถิ่น กลุ่มองค์กรชุมชนชายฝั่ง และเครือข่ายประมงพื้นบ้านเพื่อมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน 2) ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีการเคารพกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและสังคม เช่น ไม่จับสัตว์น้ำตัวเล็ก ไม่ทำประมงในฤดูวางไข่ และเคารพการทำมาหากินของกันและกัน และการจัดการและควบคุมทรัพยากรทางทะเล โดยกระจายสิทธิการทำประมงพื้นบ้านในพื้นที่ที่กำหนด เนื่องจากชุมชนมีสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากร 3) ด้านเศรษฐกิจ ในระดับครัวเรือน และชุมชนประมงพื้นบ้านที่เป็นผู้หญิงมีส่วนสำคัญในการบริหารจัดการครัวเรือนในภาวะวิกฤตของครัวเรือน เช่น การแปรรูปอาหาร การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทะเลในรูปแบบต่าง ๆ และมีการท่องเที่ยวในรูปแบบวิถีท้องถิ่น 4) ด้านความมั่นคงทางอาหาร ชุมชนมีการปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพ โดยการรวมกลุ่มของชุมชนชาวประมงเล็ก ๆ ที่จับสัตว์น้ำแบบเหมาะสม เพื่ออนุรักษ์ให้มีสัตว์ทะเลในการนำมาเป็นอาหารได้นาน ๆ และ 5) ด้านนโยบายคือ การจัดการที่เกิดมาจากนโยบายของรัฐในการจัดการโดยผ่านเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติการในพื้นที่ ซึ่งแบ่งระดับมาตรการเป็น 3 ระดับ คือ 1) มาตรการในภาพรวมของระดับนโยบาย กลไกการบริหาร 2) มาตรการเฉพาะพื้นที่ และ 3) มาตรการเฉพาะปูม้า ดังที่ กนกวรรณ แก้วเกาะสะบ้า และธิดิมาพันธ์ ดำรงศักดิ์เมธี ได้กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งให้เป็นชุมชนเพื่อให้สัตว์น้ำและป่าชายเลนกลับคืนมา โดยมีการเรียนรู้ถอดบทเรียนการทำประมงของชุมชนชายฝั่ง การปรับบ่อกุ้งร้างเพื่อเรียนรู้การเลี้ยงสัตว์น้ำ การเรียนรู้การเฝ้าระวังเครื่องมือทำลายล้างเข้าในเขตชายฝั่ง การปักหลักกั้นเขตทะเลชุมชน การสร้างกติการ่วมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ซึ่งกิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในบ่อกุ้งร้างประสบความสำเร็จสร้างรายได้เพิ่มขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากทะเลชุมชน ทำให้ชุมชนมีการพัฒนาภูมิ

ปัญญาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม (กนกวรรณ แก้วเกาะสะบ้า และจิตติมานันท์ ดำรงค์ดีเมธี, 2557)

จากการศึกษารูปแบบการจัดการนวัตกรรมประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอำเภอดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีรูปแบบการจัดการ ดังนี้ 1) ด้านการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย เป็นการสานต่อองค์กรที่มีอยู่เดิมของชุมชน เนื่องจากเมื่อวิกฤตอำเภอดอนเริ่มเกิดขึ้นทำให้เกิดความร่วมมือกันของเครือข่ายเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับภาคีภาคส่วนต่าง ๆ 2) ด้านการพัฒนาความรู้ของชุมชนประมงในด้านการวิจัย เพื่อสร้างความรู้ในการเลือกทางอาชีพ และจัดการทรัพยากรประมงที่กินได้ 3) ด้านการจัดการทรัพยากรร่วม การนำไปสู่ความร่วมมือกันในการทำงานระหว่างภาคประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง 4) ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรประมงบนฐานระบบนิเวศ เป็นการบูรณาการองค์ความรู้ ด้านระบบนิเวศเข้ากับการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ และการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ การสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) ด้านการใช้ความรู้และนวัตกรรมเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน โดยศึกษาวิจัยและพัฒนา ร่วมกับชุมชนประมง และองค์กรท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ เพื่อพัฒนารูปแบบการฟื้นฟูตามธรรมชาติ โดยใช้ความรู้ร่วมระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่บูรณาการเข้ากับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และ 6) ด้านการใช้ข้อมูลเพื่อติดตามและประเมินสถานการณ์ทรัพยากรทางทะเล การใช้เทคโนโลยีในการติดตามและประเมินสถานการณ์ทางทะเล ดังที่ เบญจวรรณ คงชน และณัชชาธิ์ ทรัพยรัฐกิจ ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาการจัดการทรัพยากรในพื้นที่อำเภอดอนอย่างมีส่วนร่วม โดยมีกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรในอำเภอดอนจึงให้ความร่วมมือกันบริหารจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่งให้พื้นตัวกัน และรวมตัวกันเป็นเครือข่ายอนุรักษ์อำเภอดอน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนมีการจัดทำกติกาชุมชนให้มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศ มีการระบุขอบเขตทรัพยากรและผู้เข้า ใช้ทรัพยากร มีกระบวนการติดตามตรวจสอบ มีการลงโทษผู้ละเมิดกติกาอย่างค่อยเป็นค่อยไป สิ่งที่ชุมชนต้องมีการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม คือ ข้อมูลที่เชื่อถือได้ การจัดการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การจัดการให้มีการทำตามกติกาชุมชนที่ร่วมกันจัดทำขึ้น การจัดหาโครงสร้างพื้นฐาน และการปรับตัวรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมทั้งเครือข่ายองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนอำเภอดอนควรมีการจัดทำกฎ ระเบียบ กติกา ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนอำเภอดอนให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อการจัดการทรัพยากรร่วมอย่างยั่งยืน และมีปัจจัยเชิงนิเวศสังคมที่มีความสำคัญต่อการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมของพื้นที่อำเภอดอน ประกอบด้วย 5 ปัจจัย ได้แก่ 1) ปัจจัยระบบทรัพยากร ชุมชนให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ความชัดเจนของขอบเขตทรัพยากร ขนาดของระบบทรัพยากร และตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร 2) ปัจจัยผลลัพธ์ (ชุมชนให้ความสำคัญกับความหลากหลาย

ของทรัพยากร การกระจุกตัวของทรัพยากร การเก็บเกี่ยวทรัพยากรมาใช้มากเกินไป และตัววัดประสิทธิภาพ 3) ปัจจัยทรัพยากร ชุมชนให้ความสำคัญกับการกระจายตัวเชิงพื้นที่ของทรัพยากร มูลค่าทางเศรษฐกิจของทรัพยากร และปริมาณของทรัพยากร 4) ปัจจัยความสัมพันธ์ เน้นทางด้านการนำทรัพยากรมาใช้โดยผู้ใช้ที่หลากหลาย กิจกรรมชักชวนแนะนำ เพื่อการอนุรักษ์ การใช้ข้อมูลร่วมกัน และการมีกระบวนการปรึกษาหารือ และ 5) ปัจจัยระบบนิเวศที่เกี่ยวข้อง ชุมชนให้ความสำคัญกับภูมิอากาศที่มีผลต่อทรัพยากร (เบญจวรรณ คงชน และณัฏฐารีย์ ทวีธีรรัฐกิจ, 2558)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

ประวัติชุมชนและพัฒนาการชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นชุมชนประมงในอ่าวบ้านดอนเป็นชุมชนดั้งเดิม ซึ่งมีการปกครองรูปแบบมณฑล และพระราชทานเมืองนี้ว่า “สุราษฎร์ธานี” คือ “เมืองคนดี” เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ.2458 และด้านพัฒนาการชุมชนชายฝั่งอ่าวบ้านดอน โดยชุมชนรอบอ่าวบ้านดอนแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่มีเรือและเครื่องมือในการทำประมง 2) กลุ่มที่ไม่มีเรือแต่มีเครื่องมือในการทำประมง และ 3) กลุ่มที่ไม่มีทั้งเรือและเครื่องมือทำการประมง แต่อาศัยการหากินโดยการจับสัตว์น้ำตามชายฝั่ง ซึ่งใช้อุปกรณ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น สวิง โปะ ลอบปลา ในส่วนของการจัดการประมงพื้นบ้านในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มี 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสังคม 2) ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม 3) ด้านเศรษฐกิจ 4) ด้านความมั่นคงทางอาหาร และ 5) ด้านนโยบาย รูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ 1) ด้านการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย 2) ด้านการพัฒนาความรู้ของชุมชนประมงในด้านการวิจัย 3) ด้านการจัดการทรัพยากรร่วม 4) ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรประมงบนฐานระบบนิเวศ 5) ด้านการใช้ความรู้และนวัตกรรมเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน และ 6) ด้านการใช้ข้อมูลเพื่อติดตามและประเมินสถานการณ์ทรัพยากรทางทะเล ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายคือ ควรมีมาตรการทางกฎหมายที่ให้อำนาจชุมชนใช้สิทธิในการร่วมจัดการทรัพยากร และควรมีกฎหมายรองรับที่เป็นกฎหมายเฉพาะของทรัพยากรชายฝั่งทะเล เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ และความชัดเจนของระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ตลอดจนอำนาจหน้าที่ขององค์กรภาครัฐที่ทับซ้อนกันจนเกิด การแก้ไขปัญหาก็ขาดความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปคือ ควรศึกษาปัจจัยที่จะนำชุมชนไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน และควรศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจชายฝั่งทะเลเพื่อสนองตอบการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการศึกษาด้านบริบทของพื้นที่และสถานะสังคมเศรษฐกิจของชุมชนชายฝั่งจังหวัดตราดนี้ เป็นการศึกษาภายใต้โครงการการจัดตั้งและดำเนินงานระบบบริหารจัดการพื้นที่หลบภัยสัตว์น้ำระดับภูมิภาคในทะเลจีนใต้และอ่าวไทย (Establishment and Operation of a Regional System of Fisheries Refugia in the South China Sea and Gulf of Thailand) เป็นความร่วมมือระหว่างกรมประมง มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และมูลนิธิป่า - ทะเลเพื่อชีวิต

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ แก้วเกาะสบบัว และธิดิมานันท์ ดำรงศักดิ์เมธี. (2557). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- กรกฎ ทองชะโชค. (2565). อ่าวบ้านดอนปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง. เรียกใช้เมื่อ 8 มีนาคม 2565 จาก <https://www.bangkokbiznews.com/social/887044>
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2561). ข้อมูลทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจังหวัดสุราษฎร์ธานี. สุราษฎร์ธานี: กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2558). พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 และที่แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร: กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ชนัญชิตา ทิพย์ญาณ. (2560). การพัฒนารูปแบบการจัดการประมงร่วมของชุมชนประมงในพื้นที่อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. ใน ดุษฎีนิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2556). วิธีการทางสถิติสำหรับการวิจัย เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาการพิมพ์.
- เบญจวรรณ คงชน และณัชชาธิ์ ทวีทรัพย์รัฐกิจ. (2558). โครงการการพัฒนอย่งยั่งยืนของการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม: กรณีศึกษาเครือข่ายองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- ประชาชน. (28 กรกฎาคม 2563). รูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (วงษ์สิริ เรืองศรี และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)

- ประมงพื้นบ้าน. (24 กรกฎาคม 2563). รูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (วงษ์สิริ เรืองศรี และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้นำชุมชน. (24 กรกฎาคม 2563). รูปแบบการจัดการนวัตกรรมการประมงพื้นบ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (วงษ์สิริ เรืองศรี และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- เพ็ญญา สนวนทอง. (2562). นิเวศวิทยาการเมืองของการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเลอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 7(2), 101-131.
- มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. (2550). โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง: รายงานฉบับสมบูรณ์การวางแผนการจัดการอ่าวบ้านดอนและเกาะนอกชายฝั่ง: การวิเคราะห์และวินิจัยระบบชายฝั่ง. นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- วิภาวดี เอมสูงเนิน. (2565). ชาวประมงรุ่นใหม่กับการเป็นผู้ประกอบการอาหารทะเลยั่งยืน. เรียกใช้เมื่อ 9 มกราคม 2565 จาก <https://www.greenpeace.org/thailand/story/20184/ocean-sustainability-the-future-generation-of-sustainable-fishery-in-thailand/>
- สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.). (2565). ประมงชุมชนทางรอดอยู่ที่ใคร? เรียกใช้เมื่อ 8 มีนาคม 2565 จาก <https://dric.nrct.go.th/index.php?/News/Detail/210/2>
- สำนักบัญชีประชาชาติสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม. (2565). ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศไตรมาสที่ 4/2549. เรียกใช้เมื่อ 9 มกราคม 2565 จาก https://www.nesdc.go.th/main.php?filename=qgdp_page
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2546). ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเฟื่องฟ้า พรินติ้ง.